

але на більше йому бракує інтегруючого потенціалу. Маємо на увазі незастосовність його до всієї нинішньої "розсіпчастої" соціології.

Отже, визначаючи інтегративні можливості концепції комунікативної раціональності Габермаса, ми констатуємо, що її інтегративний потенціал не є достатнім для розв'язання проблеми систематизації сучасної соціології, її впорядкування через цілісну організацію її структури.

Очевидно, створити таку глобальну синтетичну метатеорію належить майбутнім дослідникам. Безперечно, в основі цієї синтетичної роботи має лежати не екстенсивний, а повноцінний інтенсивний синтез високого рівня, цілісна інтеграція досягнень класичної та сучасної соціології, яка б надавала узагальненого концептуального образу соціологічній науці, виступала органічною цілісною системою знань про соціальну реальність.

На нашу думку, сьогодні потребу створення єдиного концептуального образу соціології не слід вважати передчасною, а сам цей процес неможливим. Адже соціологія володіє невичерпними пізнавальними ресурсами, до того ж вона здатна вивчати саму себе. Тому їй тільки й залишається здійснити власну наукову саморефлексію, забезпечити цілісне системне бачення самої себе.

1. Адорно Т. Негативная диалектика. – М., 2003. 2. Габермас Ю. Дії, мовленнєві акти, мовленнєві інтеракції та життєвий світ // Комунікативна практична філософія. – К., 1999. 3. Давыдов А.А. Системный подход в социологии. – М., 2004. 4. Тищенко К. Метатеорія мовознавства. – К., 2000. 5. Синтез современного научного знания. – М., 1973.

Д. Черняк, асп.

УЯВЛЕННЯ ПРО ЖИТТЯ ТА ЩАСТЯ ОЧИМА СУЧАСНИХ ДІТЕЙ

Проаналізовано судження сучасних дітей з приводу гендерних стереотипів, проблеми щастя, престижу професій на основі матеріалів журналу "Афіша".

The article is devoted to the analysis of modern children judgments concerning gender stereotypes and prestige of professions on the basis of the periodical "Afisha".

В основу статті лягли матеріали, опубліковані в журналі "Афіша" [2] у рубриці "Діти", що виходить з 2001 р. Дітям віком від 3 до 12 років пропонувалися запитання: "Чим любиш займатися у вільний час?", "Ким ти хочеш стати, коли виростеш?", "Як ти хочеш виглядати, коли виростеш?", "Що повинен вміти кожен чоловік (жінка)?", "Що таке щастя?", "Скільки тобі необхідно грошей для щастя і на щоб ти їх витратив?".

Можна зробити висновок, що в запитаннях, запропонованих дітям, закладено такі рубрикатори: варіанти проведення дітьми вільного часу, престиж професії, уявлення дітей про чоловіка та жінку, їхні рольові функції, а також "грошовий" еквівалент щастя.

Узагальнюючи дані матеріали, приходимо до висновку, що на сьогоднішній день найбільш популярними в дітей є такі види дозвілля: перегляд телевізора, комп'ютерні ігри, читання, гра, прогулянки, малювання, заняття танцями, співами, прослуховування музики.

Визначаючи бажані для себе професії, діти зазвичай орієнтуються не на саму професію, а на її престиж та ймовірну винагороду. Наприклад: *я буду директором, в мене буде машина, квартира, дім, я буду дуже успішною; я хочу бути програмістом, бо в них найбільші доходи.* Небажаними є ті професії, які не передбачають великої винагороди (наприклад: *не хочу бути дівриником, бо він мало заробляє*).

У ході ставеворольної соціалізації відбувається засвоєння індивідом культурної системи гендера того суспільства, в якому він живе. Простежимо на основі отриманих відповідей чи збігаються уявлення дітей про чоловіка й жінку з пануючими стереотипами.

На запитання "Як ти хочеш виглядати, коли виростеш?", дівчата відповідали: *як мама, бути красивою, стрункою, блондинкою, радісною, доброю, лагідною, модно вдягнутою*; "Що має вміти жінка?": *піклуватися про сім'ю, виховувати дітей, любити, гарно виглядати, вести господарство, готувати, все встигати, бути гарною мамою.*

На ці ж запитання хлопчики відповідали: *як батько, бути мужнім, сильним, красивим, хоробрим, струнким, високим, чорнявим*; а чоловік повинен вміти: *заробляти гроші, займатися спортом, бути гарним батьком і чоловіком, уміти працювати по господарству, захищати жінку, їздити на машині.*

У формуванні гендерно-рольових стереотипів домінуючим фактором є сім'я. Уявлення дітей про чоловіка та жінку збігаються з пануючими стереотипами: образ чоловіка – образ годувальника сім'ї, образ жінки пов'язаний з емоційністю – жінка в уявленнях дівчат виступає в ролі матері, бегіні сімейного вогнища.

Відповідаючи на запитання "Що таке щастя?", діти дають такі визначення: *коли все добре; тебе оточують друзі та близькі люди, сім'я; радіти за іншого; коли тебе люблять і розуміють батьки; коли мама не йде на роботу.* Але дуже часто зустрічаються відповіді дітей, які визначають щастя таким чином: *щастя – це, коли в тебе є гроші; коли в тебе багато грошей; коли все є гарне; щастя буває різним – у когось воно дорожче, у когось – бідніше.* Зустрічаються відповіді, коли діти бажать і чогось казкового, наприклад, кришталеві черевички.

На запитання "Скільки тобі треба коштів для щастя?" діти не дають однозначної відповіді, оскільки більшість з них не повною мірою уявляють, що таке гроші, і тому зустрічаються відповіді: *3 або 100 грошей; безкінечно; дуже багато; мільйон і два мішка; більш конкретні цифри – 100 доларів.*

Як правило на запитання "Куди б ти витратив кошти?", діти відповідають таким чином: *купив би гарні речі, солодоці, іграшки, будинок, машину.*

В історії людства існували сотні різних понять про щасті. Наука давала безліч його визначень, висувала багато теоретичних підходів і концепцій

щодо щастя та життєвого благополуччя людей. Так, щастя пов'язують з переживанням інтенсивної радості, задоволення, з багатством, владою, славою, насолодою, вдачею.

Щастя – це стан людини, який відповідає найбільшій внутрішній задоволеності умовами свого буття, повноті осмислення життя, здійсненню свого людського призначення. Поняття щастя виражає оціночне ставлення людини до життя як такого та сприйняття власного життя. З позиції психології щастя складається з відчуттів, емоцій, інтелекту, діяльності. Щастя – сукупність емоційно-оціночних ставлень людини до життя, які визначають її стан. Воно відіграє важливу роль як фактор психологічного захисту від негативних впливів життя [1].

Отже, щастя полягає в повноті задоволення життям.

За незмінного потягу до щастя на сьогоднішній день відбулась помітна зміна ціннісного простору щастя в уявленнях, він значно звузився та сконцентрувався на рівні власної родини, сім'ї, що частково підтверджують і результати опитування дітей, проведеного журналом "Афіша".

Так, спостерігається негативна тенденція збільшення кількості опитаних дітей, які пов'язують щастя з кількістю грошових одиниць, що свідчить про нездатність знаходити щасливі моменти в повсякденному житті та прагнення до штучного створення щастя.

Також відповіді дітей свідчать про те, що вони переймаються "дорослими" проблемами та вимушено потрапляють у "доросле" життя. В умовах сучасного життя діти починають розмірковувати, частково і під впливом дорослих, що модно/немодно, престижно/не престижно, скільки коштує. І самі реалії життя вимагають від людей перегляду цінностей, ідеалів, інтересів, правил поведінки.

У 1991 р. з розвалом Радянського Союзу Україна здобула довгоочікувану незалежність. Разом з тим, цей рік в Україні ознаменувався початком різких кардинальних зрушень. Крах комунізму, на думку провідного польського соціолога, президента Міжнародної соціологічної асоціації Петра Штомпки, породив "культурний удар", що виявився в "дезорганізації на рівні культурних приписів і дезорієнтації на рівні засвоєних особистих звичок". Відповідно такі потрясіння можна сприймати як травмонебезпечні. Українське суспільство почали характеризувати як таке, що охоплене соціальною кризою.

Природно, що період стрімких кардинальних зрушень накладає відбиток на свідомість громадян, що виражається у страху очікування невідомого майбутнього. Так, за даними моніторингу Інституту соціології НАН України, понад 70 % населення України живе у стані страху. Причому у 2000 р. страхи помітно посилвились не лише порівняно з 1992, а й порівняно з 1999 р. Найбільше людей лякають безробіття (86 %), підвищення цін (77), можливість голоду (72), зростання злочинності (71 %).

Дуже небезпечним в умовах матеріальної та духовної нестабільності суспільства є втрата людиною задоволеністю життям. Так, соціологічні дані свідчать, якщо в 1994 р. частка незадоволених своїм життям сягала

48,7 % опитуваних громадян, то на початок 2000 р. ця частка досягла 60,9 % [5, с.66].

Домінантою масової свідомості останніх років залишається негативізм:

- 1) занепокоєння, неспокій;
- 2) недовіра до людей та закладів;
- 3) дезорієнтація відносно колективної ідентичності;
- 4) апатія, пасивність, безпорадність;
- 5) песимізм відносно майбутнього на тлі ностальгійних образів минулого.

Було помічено зростання в населення виявів негативних емоцій: озлобленість, роздратованість, втома, заздрість, тривожність.

Суспільні науки спрямували свій погляд на трансформаційні процеси, що відбуваються в посткомуністичних країнах, намагаючись пояснити та спрогнозувати соціальні процеси. Однією з потужних концепцій сьогодення, яка інтерпретує зміни у країнах Центральної та Східної Європи, є концепція соціальних змін Петра Штомпки.

На думку вченого, уявлення про соціальну зміну еволюціонувало від "твердження, що зміна є цінністю, до того, що люди почали цінувати безпеку та передбачуваність і те, що, якими б сприятливими не були зміни, вони можуть бути болісними".

Розуміючи всю складність зазначених кардинальних зрушень, що відбуваються на межі ХХ–ХХІ ст., учений звертає увагу на посткомуністичні та постсоціалістичні країни й намагається дати аналіз дисфункціональних наслідків змін, що відбулися, з погляду концепту травми, що передбачає амбівалентне ставлення до змін, розгляд змін у протяжності, уявлення про травматичну послідовність (від фіксації травматичних симптомів до етапу адаптації) та дозволяє говорити про адаптаційні стратегії.

Отже, використовуючи концепцію травми як одну з можливих моделей для пояснення змін в українському суспільстві, ми можемо фіксувати етапи травматичної послідовності та говорити про "боротьбу з травмою", тобто розглядати наявні адаптаційні стратегії українського населення.

Звісно, нові соціально-економічні та політичні умови формують запит щодо появи мобільної та енергійної особи, яка здатна йти на ризик, прагне змін у власному житті.

Тому, беззаперечно, особливої ваги сьогодні набувають такі особистісні характеристики, як: сила волі, мотивація досягнення, впевненість у своїх здібностях, почуття компетентності, схильність до інноваційних ідей, здатність швидко реагувати на зміни, відкритість новому досвіду, відсутність консерватизму, прагнення до отримання більш повної та різнобічної інформації, прагнення формувати власну думку, стресостійкість, уміння навчатися, саморегуляція й активність, гнучкість характеру, перевага спрямованості на справу, а не на балаканину і т.п.

Про прагнення людей займати активну позицію в суспільстві та намагання пристосуватися до реалій сучасного життя свідчать такі показники: відкриття власної справи, отримання більш кваліфікованої та більш оплачуваної роботи, підвищення в посаді, здобуття додаткової освіти, поліп-

шення житлових умов. Проте сьогодні більшість людей приречені на ситуативне пристосування, а адаптація носить вимушений, а не добровільний характер.

Невипадково зміни, що відбулись у суспільстві, вплинули на свідомість не тільки дорослих, а й дітей. Оскільки опитані журналом діти – діти свого часу, своїх батьків, вони дуже чутливо та вразливо сприймають ті процеси, які відбуваються в соціумі. Треба зауважити, що опитували переважно дітей із сімей з високим або середнім достатком, батьки яких мають гарно оплачувану роботу, обіймають певні посади, а отже, для них характерне активне сприйняття дійсності: орієнтація на власні сили, незалежність, свобода вибору як норма мислення й поведінки, звільнення від патернализму, соціальний оптимізм.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що опитування дітей свідчить, що зберігаються традиційні гендерні стереотипи й моделі виховання й водночас з'являються нові – збільшення ваги самореалізаційних цінностей та орієнтація на успіх. Це свідчить, що реалії сучасного життя невблаганно діють на поведінку й судження як дорослих, так і дітей.

1. Гусейнов А.А., Апресян Р.Г. Этика: Учеб. – М., 2003. 2. Лавриненко Н.В. Женщина: самореализация в семье и обществе (Гендерный аспект). – К., 1999. 3. Москаленко В., Романова В. Особливості статевої соціалізації в умовах трансформації суспільства // Соціал. психологія. – 2003. – №1. 4. Оксамитна С.М. Гендерні ролі та стереотипи // Основи теорії гендеру: Навч. посіб. – К., 2004. 5. Українське суспільство: моніторинг – 2000 р.: Інформ.-аналіт. матеріали. – К., 2000. 6. Штомпка П. Социология социальных изменений. – М., 1996.

ПСИХОЛОГІЯ

В. Фомічова, канд. психол. наук

СОЦІАЛЬНІ УЯВЛЕННЯ ТА СОЦІАЛЬНІ СТЕРЕОТИПИ: ОСОБЛИВОСТІ СПІВВІДНЕСЕННЯ

Проаналізовано підходи щодо особливостей диференціації та співвіднесення таких феноменів, як соціальні уявлення та соціальні стереотипи. Охарактеризовано природу соціальних уявлень і соціальних стереотипів, визначено їхнє місце та особливості вияву в контексті індивідуальних і групових стереотипів.

The article contains the analysis of approaches towards peculiarities of social representations and stereotypes differentiation. The nature of social representations and social stereotypes is characterized. Their place and peculiarities of manifestation on the level of individual and group stereotypes is determined.

В останні роки Україна переживає стан безперервних реформ, які супроводжуються трансформацією політичної та соціальної систем. Як показала практика, в цих умовах далеко не всі інститути, які на Заході забезпечують функціонування демократії, працюють відповідним чином на нашому ґрунті.